

*Євгененко Р.О., Недзведовська О.Є.,  
Національний університет "Острозька академія"*

## **ВДОСКОНАЛЕННЯ СИСТЕМИ ЗАОЩАДЖЕННЯ І СПОЖИВАННЯ В УКРАЇНІ**

*У роботі висвітлено основні пріоритетні напрямки удосконалення споживання і заощадження на основі теоретичних аспектів дослідження даної теми, а також проаналізовано доходи, витрати та заощадження населення України за 2002-2006 роки.*

Категорії споживання і заощадження виступають одними із визначальних факторів для кожного споживача. Саме тому обрана тема наукового дослідження є досить актуальною. Кожен із нас розраховує норми споживання і вирішує, що заощаджувати, купуючи той чи інший товар, оскільки більшість людей прагнуть підтримувати однаковий рівень споживання у продовж всього життя, враховуючи свій поточний дохід, дохід отриманий в майбутньому і, звичайно, споживчі видатки.

Метою роботи є визначення напрямів вдосконалення споживання і заощадження на основі теоретичних основ дослідження теми та оцінки споживання і заощадження населення України.

Основи функціонування заощадження та споживання знайшли відображення в наукових працях видатних зарубіжних і вітчизняних вчених: М. Фільштейн, Ч. Харіок, С. Полякова, М. Сайкевич, Б. Тимченко, Н. Холода, В. Жіребіна, Г. Колодка, І. Радіонова та інші.

Споживання і заощадження відіграють визначальну роль в економіці будь-якої країни. Держави, які інвестують значний відсоток своїх доходів і споживають відносно менший, досягають високих темпів зростання національної економіки і продуктивності праці. І навпаки, ті країни, що споживають вищий відсоток своїх доходів та інвестують менший, розвиваються повільніше.

Більшість людей прагнуть підтримувати однаковий рівень споживання упродовж усього свого життя. Доходи ж зменшуються із виходом на пенсію, тому споживачі, як правило, за-

ощаджують у молодому віці, щоб забезпечити нормальний обсяг споживання у майбутньому. Завдяки заощадженням раціональні споживачі нагромаджують майно або багатство, що дає змогу вирівнювати споживання протягом життя. Заощаджуючи, особа резервує свій поточний дохід для споживання у майбутньому.

Пріоритети у споживанні – різні, але можливо виділити найбільш спільні групи витрат в залежності від їх бажаності для сім'ї: харчування, одяг, житло, освіта, медичне обслуговування, транспорт. При цьому треба враховувати, що багато залежить від доходів сім'ї, платоспроможності та безплатності тих або інших послуг.

Статистика свідчить, що існують передбачувані закономірності, за якими домашні господарства розподіляють свої доходи за статтями споживання. Так, бідні сім'ї в основному витрачають свої доходи на товари першої необхідності – поточне споживання та житло. Із зростанням доходу збільшуються витрати на більш якісне харчування. Проте існує межа для тих додаткових грошей, що витрачаються на харчування. Із подальшим зростанням доходу питома вага споживчих витрат на харчування зменшується.

Споживчі витрати на одяг, товари тривалого користування, відпочинок зростають швидше, ніж дохід. І, нарешті, дослідження показують, що за умов платності таких послуг, як освіта і охорона здоров'я, розмір сектора послуг займає дедалі більшу питому вагу (50 – 55%) у загальній сумі споживчих витрат.

Заощадження – це та частка особистого безподаткового доходу, яка не споживається.

Крім доходу на величину споживання і заощадження впливають також недоходні фактори. До них відносяться: багатство, податки, рівень цін, відрахування на соціальне страхування, споживча заборгованість, відсоткова ставка та інші.

Споживання і заощадження є визначальними в економіці будь-якої країни. У сучасному суспільстві існує ряд чинників, які заохочують домогосподарства споживати менше або більше за кожного можливого використуваного доходу, який і є найважливішим визначником змін у споживанні.

Економічне зростання створило об'єктивні передумови для підвищення реальних доходів населення, передусім заробітної плати, збільшення її частки у сукупних доходах населення.

Проте загальний рівень доходів у країні залишається низьким, насамперед через недосконалі стандарти оплати праці.

В цілому структура доходів, споживання та заощаджень населення України за 2004 – 2007 рр. характеризуються такими даними:

– Номінальні доходи населення за січень-грудень 2004р. порівняно з аналогічним періодом 2003р. збільшились на 22,5%. Наявні доходи, які можуть бути використані населенням на придбання товарів та послуг, збільшились на 27,4%, а реальні наявні, визначені з урахуванням цінового фактора, – на 16,8%.

У грудні порівняно з листопадом поточного року номінальні доходи населення збільшились на 12,9%, а наявні та реальні наявні – відповідно на 5,4% та 2,9%. Наявні доходи у розрахунку на одну особу за грудень 2004р. становили 482 грн. проти 457 грн. за листопад. Витрати населення у січні-грудні поточного року порівняно з аналогічним періодом попереднього року збільшились на 24,1%, приріст заощаджень становив 15494 млн. грн., а у загальних витратах 5,9%.

Якщо порівняти частку заощаджень у 2004 р. порівняно з 2003 р., то спостерігається її збільшення на 3480 млн. грн. Такі зміни відбулися за рахунок зростання доходу на 52460 млн. грн. і споживання (витрат) на 48980 млн. грн. Темп росту доходів населення України становить 24,8 %, що свідчить про позитивне явище, оскільки частка заощаджень зросла на 24,5 % (див. табл. 1).

Таблиця 1.

*Динаміка доходів, витрат і заощаджень населення України за 2002 – 2006 рр.*

	Δ, млн. грн.				Темп росту, %			
	2004-2003	2005-2004	2006-2005	2007-2006	2004-2003	2005-2004	2006-2005	2007-2006
Доходи	52460	101241	109577	150668	124,8	138,3	130	123
Витрати	48980	83779	92006	143345	124,5	133,7	127,7	127,6
Заощадження	3480	17462	17571	7323	130,1	212,7	153,3	153,3

– Номінальні доходи населення за січень-грудень 2005р. порівняно з аналогічним періодом 2004р. збільшилися на 38,4%. Наявні доходи, які можуть бути використані населенням на придбання товарів та послуг, збільшилися на 36,4%, а реальні наявні, визначені з урахуванням цінового фактора, – на 20,1%.

У грудні поточного року порівняно з листопадом номінальні доходи населення збільшилися на 24,5%, а наявні та реальні наявні – відповідно на 18,4% та 17,3%.

Наявні доходи у розрахунку на одну особу за грудень 2005р. становили 662грн. проти 558,9 грн. за листопад. Витрати населення у січні-грудні поточного року порівняно з аналогічним періодом попереднього року збільшилися на 33,8%, приріст заощаджень становив 32956 млн. грн..

У 2005 р. порівняно з 2004 р. заощадження населення України збільшилися на 17462 млн. грн. Це призвело до зростання його частки у загальних витратах на 9%. Цьому сприяло збільшення доходів на 365623 млн. грн. Темп приросту доходів населення становить 38,3%, а споживання – 33,7% (див. табл. 1).

– У січні-грудні 2006 року порівняно з відповідним періодом попереднього року номінальні доходи населення зросли на 28,2%. Наявний дохід, який може бути використаний населенням на придбання товарів та послуг, збільшився на 26,6%, а реальний наявний, визначений з урахуванням цінового фактору, – на 16,1%.

У грудні порівняно з листопадом поточного року номінальні доходи населення збільшилися на 22,5%, а наявний та реальний наявний доходи – відповідно на 15,8% та 14,7%.

Наявний дохід у розрахунку на одну особу за грудень 2006 року становив 852,3 грн. проти 735,7 грн. за листопад. Витрати населення у січні-грудні поточного року порівняно з аналогічним періодом попереднього року збільшилися на 31,3%. Приріст заощаджень склав 50527 млн. гривень.

У 2006 р. заощадження населення України порівняно з 2005 р. збільшилися на 17571 млн. грн., що призвело до зростання його частки у загальних витратах на 12%. Такі зміни відбулися за рахунок збільшення доходів на 109577 млн. грн. Темпи приросту доходу населення становить 30%, що свідчить про позитивне явище, оскільки частка заощаджень збільшилася на 53,3%, а споживання – на 27,7% (див. табл. 1).

– У 2007 р. порівняно з 2006 р. заощадження населення України збільшилися на 7323 млн.грн., що призвело до зрос-

тання його частки в загальних витратах на 10 %. Цьому сприяло збільшення доходів на 150668 млн. грн. Темпи приросту доходу населення становить 30 %, що свідчить про позитивне явище, оскільки частка заощаджень збільшилася на 53,3 %, а споживання – на 27,7% (див. табл. 1).

Отже, можна зробити висновок, що за період 2004 – 2007 рр. показники поживання, витрат, а відповідно і заощадження населення України з кожним роком зростали, що свідчить про позитивне явище в економіці країни, оскільки спостерігається стрімке зростання доходів населення.

Рівень якості життя людини вимірюється кількістю і якістю благ, які вона може придбати за свої доходи. Мова йде, у першу чергу, про найнеобхідніші соціальні блага, які внесено до так званого мінімального споживчого кошика.

Кінцевою метою державної політики є поліпшення якості життя широких верств населення, забезпечення єдиних соціальних стандартів на всій території України. При цьому якість життя є результатом дії цілої низки об'єктивних та суб'єктивних чинників, які мають як загальнонаціональний, так і регіональний характер.

Таким чином, основними негативними тенденціями та ключовими проблемами політики доходів та споживання населення є:

- загальний низький рівень доходів населення;
- зменшення ролі заробітної плати у формуванні доходів населення;
- зростання частки “інших надходжень” у грошових доходах населення (значна частина цієї статті відображає “тіньові” доходи населення);
- значна міжгалузева та міжпосадова диференціація заробітної плати;
- суттєва диференціація між регіонами України за показником доходу у розрахунку на одну особу;
- зростання частки неврахованих доходів населення, які потенційно можуть розглядатись як інвестиційні ресурси;
- велика частка споживчих витрат у загальній структурі витрат і низький рівень участі населення в інвестиційному процесі;
- зміщення споживчого попиту у напрямі споживання імпортної продукції.

Ключовою проблемою політики доходів залишається досягнення суспільно прийнятних рівня, структури, диференціації

доходів від трудової діяльності, передусім заробітної плати. Низький рівень трудових доходів та їх не виправдана диференціація неминуче призводять до кризи мотивації трудової діяльності, наслідком якої стає низька трудова активність, неповне використання трудового потенціалу, зниження ролі праці та її часткове виключення з числа основних життєвих цінностей.

Саме тому, пріоритетними напрямками удосконалення політики доходів, витрат і заощаджень населення мають стати:

1. Формування і зміцнення середнього класу. Процес становлення середнього класу в Україні не відбувся внаслідок того, що середньозабезпечені громадяни і в першу чергу інтелігенція, як найширший представник середнього прошарку, не застраховані від ризику збідніти, не володіють власністю і заощадженнями, не здатні повною мірою вписатися у ринкове середовище, що забезпечувало б їм самоідентифікацію, зростаючий соціальний статус за рівнем доходів, достатнє споживання, різноманітні форми соціальної участі в суспільстві.

Формування середнього класу в Україні залежить від: удосконалення структури доходів (отримання в доходах підвищеної частки від оплати праці, дивідендів, процентів на вклади, від володіння власністю), розвитку споживчого ринку, зменшення соціальних зобов'язань держави перед громадянами, становлення та розвитку нового способу життя.

2. Зменшення диференціації населення за рівнем доходу. Це пов'язано з підвищенням оплати праці та її ролі в суспільному розвитку і у бюджеті сім'ї, удосконаленням системи соціального захисту (та з орієнтацією соціальних пенсій на прожитковий мінімум, наданням адресної допомоги, пільг, субсидій лише малозабезпеченим громадянам), посиленням особистої зацікавленості та відповідальності працюючих у забезпеченні своїх матеріальних, соціальних потреб, а також у налагодженому контролі у державі за отримуваними доходами.

3. Поліпшення становища на споживчому ринку. Це вимагає створення системи сприяння підвищенню платоспроможного попиту всім верствам населення (бідним, середньозабезпеченим, багатим), сегментації для цих прошарків населення споживчих ринків, що можливо тільки при стабільному розвитку економіки (низьких темпах інфляції, стабільному курсі національної валюти тощо), високій відповідальності політиків та апарату управління за реалізацію соціальних пріоритетів, ста-

новлення та удосконалення соціально-трудових відносин.

4. Легалізація прихованої частини доходів населення в результаті впровадження системи пенсійного забезпечення на заощаджувальних засадах і страховій основі, удосконалення механізму залучення працюючих до участі в прибутках підприємств і організацій, що має стати стимулом для зростання оплати праці в структурі грошових доходів.

5. Зменшення бюджетних соціальних витрат внаслідок запровадження адресної соціальної допомоги малозабезпеченим і бідним домогосподарствам (сім'ям) з урахуванням як поточних сукупних доходів, так і вартості накопиченого майна, поступової ліквідації пільг для працездатних і відшкодування їх у процесі реформування системи оплати праці.

Механізм удосконалення політики формування доходів населення повинен передбачити:

– уточнення прожиткового мінімуму для основних соціально-демографічних груп населення з урахуванням регіональної диференціації та забезпечення його функціонування як державного соціального стандарту;

– удосконалення оплати праці працівників бюджетної сфери, розроблення механізму регулювання міжгалузевих, міжпрофесійних (міжпосадових) співвідношень заробітної плати працівників бюджетної сфери на єдиній основі;

– удосконалення механізму договірного регулювання соціально-трудових відносин шляхом поліпшення і конкретизації змісту угод і договорів, що укладаються на державному, галузевому, регіональному і виробничому рівнях;

– запровадження накопичувальних персональних рахунків у системі загальнообов'язкового державного пенсійного страхування;

– організацію громадських робіт з метою залучення до них безробітних;

– прискорення формування повноцінної та стабільної правової бази для легальної та ефективної діяльності всіх підприємницьких структур, а також посилення боротьби із злочинністю і корупцією;

– сприяння поверненню в Україну експортованих капіталів некримінального походження та створення умов для їх інвестування в національну економіку з гарантіями недоторканності;

– створення умов для легалізації через оподаткування тінью-

вих доходів окремих категорій працюючих у сфері побутових послуг, послуг охорони здоров'я, освіти, транспорту тощо;

– запровадження механізму підтвердження законності доходів громадян у разі купівлі дорогих товарів (квартир, будинків, автомобілів), а також акцій, інших цінних паперів на велику суму, внесення (переведення) на банківські рахунки значних сум вкладів тощо;

– посилення фінансової, адміністративної та кримінальної відповідальності за ухилення від сплати податків.

Як показують прогнольні розрахунки, суттєві зрушення в рівні життя і структурі доходів населення можна очікувати при темпах росту ВВП вищих за 4-5%, при чому при збереженні цієї тенденції вони матимуть місце тривалий час. При нижчих темпах росту ВВП (до 2-3,5%) і середніх індексах споживчих цін на рівні 15-20%, буде мати місце незначне зростання і навіть спад основних макропоказників споживання: кінцевих споживчих витрат домашніх господарств, реальних грошових доходів, середньомісячної заробітної плати та пенсії. При постійно зростаючих темпах ВВП і значеннях індексу споживчих цін менших ніж 10%, структура грошових доходів і витрат буде поліпшуватися, причому вища частка кінцевих споживчих витрат домашніх господарств значною мірою формуватиметься за рахунок грошових доходів населення, що дасть йому змогу частково сплачувати послуги в галузі охорони здоров'я, освіти, а також дозволить забезпечити соціальний захист працездатного населення на засадах страхування.

Невисокі темпи ВВП (особливо при високих темпах інфляції, без суттєвих змін на ринку праці) у найближчі роки не призведуть до значного зростання середньомісячної заробітної плати та пенсії. Джерелами підвищення оплати праці повинні стати неінфляційні засоби: збільшення прибутків у реальному секторі економіки та у сфері послуг за рахунок зростання продуктивності праці на основі сучасних технологій та ефективно організації управління; зменшення частки матеріальних та інших витрат у собівартості продукції; зниження податків і застосування раціональних шкал оподаткування з метою стимулювання широких верств населення до сплати податків як із офіційних, так і з поки що недекларованих доходів.

Реалізація ефективної політики доходів населення потребує прийняття нових та удосконалення системи чинних нормативно-



правових актів, які стосуються. Оплати праці, державних соціальних стандартів, прожиткового мінімуму; державної соціальної допомоги; загальнообов'язкового державного пенсійного страхування; загальнообов'язкового державного страхування на випадок безробіття; недержавних пенсійних фондів; податкової системи України.

Важливе значення для макроекономіки має вирішення питання щодо того, як домогосподарства розподіляють, яку частину доходу спожити сьогодні, а яку заощадити на майбутнє, оскільки їх рішення щодо споживання впливають на стан національної економіки у довгостроковому та короткостроковому періодах.

Споживання є головним компонентом сукупних витрат. Існує багато факторів, які впливають на рівень споживчих витрат. Проте основним і найважливішим фактором, який формує рівень споживчих витрат є особистий дохід, зокрема дохід після сплати податків, оскільки споживча поведінка орієнтована на можливість споживати, враховуючи довгостроковий період, тобто на постійний дохід. Заощадження є тією частиною доходу, що не витрачена, тому дохід є також основним фактором, що визначає особисті заощадження.

Споживання і заощадження є частиною доходу, яка витрачається на купівлю товарів та послуг і залишається після задоволення споживчих потреб і спрямовується на споживання у майбутньому.

Важливим і особливо актуальним завданням в умовах ринкової трансформації економіки України є вивчення дії визначників особистих заощаджень, оскільки за низького рівня іноземних інвестицій саме заощадження вітчизняних домогосподарств є сьогодні основним джерелом позикових коштів на фінансовому ринку країни.

Визначальною метою державної політики є поліпшення якості життя широких верств населення, забезпечення єдиних соціальних стандартів на всій території України. Ключовою проблемою політики доходів залишається досягнення суспільно прийнятних рівня, структури, диференціації доходів від трудової діяльності, передусім заробітної плати.

Пріоритетними напрямки ефективної політики доходів населення України повинно бути прийняття нових та удосконалення системи чинних нормативно-правових актів, які повинні стосуватися, зокрема: оплати праці, прожиткового мінімуму,

державної соціальної допомоги, загальнообов'язкового державного пенсійного страхування та страхування на випадок безробіття, податкової системи України.

### Список використаних джерел:

1. Базилевич В.Д., Баластрик Л.О. Макроекономіка. Навчальний посібник. – К.: Атіка, 2002. – 368 с.
2. Баланда А. Доходи населення в контексті безпечного розвитку особи і суспільства // Україна: аспекти праці. – 2006. – №5. – С. 3-7.
3. Кулішов В. В. макроекономіка: основи теорії і практикум: Навчальний посібник. – Львів: “Магнолія плюс”, 2004. – 256 с.
4. Савченко А.Г., Пухтаєвич Г.О., Тітьонко О.М. Макроекономіка: Підручник. – К.: Либідь, 1996. – 288 с.
5. Самуельсон Пол. А., Нордгауз Вільям Д. Макроекономіка / Пер. з англ. – К.: “Основи”, 1995. – 544 с.
6. [www.ukrstat.gov.ua](http://www.ukrstat.gov.ua)
7. <http://www.refine.org.ua/>